

Ewa J. Bujwid-Kurek¹
Jagiellonian University in Krakow
Krakow (Poland)

Artem S. Susolia²
Pedagogical University in Krakow
Krakow (Poland)

321.7(470)"1985/2000"
94:323(470)"1985/2000"
141.7 Хантингтон С.
Review scientific paper
Submitted 16/06/2023
Accepted 21/06/2023
doi: [10.5937/socpreg57-45060](https://doi.org/10.5937/socpreg57-45060)

THE POLITICAL SYSTEM OF RUSSIA BETWEEN DEMOCRATIZATION AND AUTHORITARIANISM

Abstract: The main research objective of this article was to assess the nature of the democratization of Russia's political system in the period 1985-2000. The authors analyze the selected period of the transformation in Russia based on the concept of S. Huntington, considered the most adequate theory of democratization. The authors attempted to answer following questions: what changes occurred during the "Perestroika" process initiated by M. Gorbachev - unsuccessful liberalization for Soviet Russia and "started" the Third wave of democratization of the Russian Federation; secondly, what was the specificity of the democratization of the political system during the presidency of Boris Yeltsin; and lastly, when the retreat from democratization began in Russia. This analysis seems quite sensible due to the fact that it can explain the reasons for the retreat from democracy during the presidency of V. Putin and the construction of an authoritarian state in Russia in the 21st century. In order to verify the hypotheses and answer the research questions, the classic method for the social sciences was chosen (the decision-making, systemic, and case study methods).

Keywords: Russia, democratization, Samuel Huntington's "waves of democratization"

INTRODUCTION

"Third wave of democratization" - theoretical overview

One of the most recent theory explaining democratization process belong to Samuel Huntington's conception. His theory of "waves of democratization" presented in 1991 suggests that democracy spreads in waves that affect different countries at different times in history. Therefore, it can be compared to ocean waves that are unstable, changeable as the processes of spread of democracy. Exploring the series of crossings and transitions from non-democratic regimes to democracies, he suggests that a "wave" of democratization is "a series of transitions from non-democratic to democratic regimes occurring during a

---

¹ ewa.bujwid_kurek@interia.pl

² susoljaartem@ukr.net

certain historical period and when the number of such transitions far exceeds the number of crossings in the opposite direction during the same period” (Huntington, 1995, p. 26). Huntington argues that the establishment of democracy does not necessarily lead to its consolidation and that after every wave of democratization, there is a wave of retreat from democracy. This theory is more reasonable compared to other democratization theories.

The study’s research problem is to determine the character of democratization in the Russian Federation at the end of the 20th century within the framework of Huntington’s conception. The authors analyze political transformations and achievements in Russian democratization in the 20th century and attempt to answer research questions about the changes that occurred during the “perestroika” liberalization, the specificity of democratization during Boris Yeltsin’s presidency, and when the retreat from democratization began in Russia. Classic social science methods, including decision-making, systems, and case studies, were used to validate hypotheses and answer research questions. The subject of the study has many scientific works, studies, and articles by prominent politology, sociology, and international relations scientists.

THE PHASES

1. The liberalization of Mikhail Gorbachev

The process of democratization of the Russian Federation began while the USSR was still in its final period of existence, known as Perestroika (Russian, *Перестройка*.) After the death of Konstantin Chernenko on March 10, 1985, Mikhail Gorbachev was elected as General Secretary of the Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union. After being elected as the Gorbachev introduced broad economic and political reforms to revive the country’s economy, including glasnost (Russian, *Гласность*) “without which political democracy and creativity of the masses are not possible” (Gorbachev, 1987, p. 30), or openness in 1986. This policy gave citizens the right to speak the truth without fear of consequences and access trusted information about the country’s present and past. The media played a significant role in this policy, with hundreds of new newspapers and magazines appearing, and censorship reduced. In 1986, the management of most of the creative unions that had been functioning so far (the Filmmakers’ Union, the Writers’ Union, etc.) was changed. On September 4, 1986, censorship was reduced, and on September 25, 1986, a special resolution of the CPSU Central Committee decided to stop jamming the broadcasts of many foreign radio stations, among them “The Voice Of America”, “BBC”. In many editorial offices, the chief editors changed. In 1986, previously banned literary works began to be published in print. During this time, alternative writing and literary associations were formed. The magazines “Novy Mir”, “Ogonyok”, “Znamia”, “Oktyabr” the newspapers “Moskovskie Novosti”, “Argumenty i Fakty” became the arena of heated discussions in society, writing about 214 perestroika processes, exposing corruption schemes or supporting the reform course (Witenko, 2013, p. 213). Similar messages were transmitted by state television channels, mainly at night: “Vzglyad”, “Do i posle polunoczi” “600 sekund” etc.). In 1987, first non-state television associations appeared, such as “NIKA-TV” i ATV (Ibidem, p. 2014). In 1988, Gorbachev also initiated the process of rehabilitating

victims of the Stalinist regime and dissidents, including Andrei Sakharov, scientist, who joined active social activities after being restored from exile. As a result of the work of a special commission, 844,740 people were rehabilitated³. Not only were the borders of the USSR slowly being opened, but also the gates of prisons, special camps and psychiatric hospitals. Over time, *glasnost* (i.e., transformation efforts) has transformed into freedom of speech, which is one of the fundamental freedoms guaranteed to man by a democratic state. In June 1990, the Law on the Press and Other Mass Media was adopted, stipulating the prohibition of censorship and freedom of the media⁴.

The processes of democratization became irreversible after the 19th Conference of the Communist Party of the Soviet Union, held in June and July 1988, where for the first time the people's deputies freely expressed their views and criticized the leadership party. On Gorbachev's initiative, the delegates approved political reform and introduced constitutional amendments to the USSR Constitution (1977). It was decided to conduct alternative elections of deputies to councils (Russian, *Советы*) at all levels. Each citizen could be a candidate. The Congress of People's Deputies of the USSR was formed. Deputies were elected freely in a secret voting for a 5 years period. From its members, the Supreme Council of the USSR was elected (Russian, *Верховный Совет СССР*, i.e., the permanent parliament). Similar state structures were created in republics⁵. However, one-third of all mandates was guaranteed to Communist Party members, and Communists reserved the right to hold other positions. Boris Yeltsin, Andrei Sakharov, Yuri Afanasiev other supporters of radical reforms were elected to the parliament, forming a democratic opposition formation in June 1989 - the Interregional Group of Deputies (Russian, *Межрегиональная депутатская группа/ МДГ*). They demanded the conclusion of a new union agreement, the democratization of the electoral system, the adoption of a new property law, economic reforms and the elimination of Article 6 of the USSR Constitution. On February 7, the Plenum of the Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union voted to remove the words about the leading role of the party from the article.⁶ In fact, from that moment on, the Communist Party of the Soviet Union lost its monopoly, and a multi-party system was legalized in the USSR. As part of the political reform at the initiative of M. Gorbachev, the post of President of the Soviet Union was created in March 1990 in order to maintain its leadership position in the society⁷. As Russian scholars Igor Kliamkin and Lilia Szewcowa have rightly pointed out, the introduction of the office of president into the USSR's political system was not only completely innovative, but, in fact, also revolutionary. However, it is Russian nature, for which power is completely embodied in one person (Kliamkin, Szewcowa, 2009, p. 199).

³ <https://polit.ru/article/2006/01/16/demography/> (date of access 05-09-2021).

⁴ Law of the USSR of 12 June 1990. № 1552-I. *Gazette of the Congress of People's Deputies of the USSR and the Supreme Soviet of the USSR* from 1990, № 26, p. 492.

⁵ Law of the USSR of 1 December 1988. "On amendments and supplements to the Constitution (Basic Law) of the USSR" and "On the election of people's deputies of the USSR", "Bulletin of the Supreme Soviet of the Soviet Union" 1988, No 46, p. 727, 729.

⁶ Law of the USSR of 14 March 1990. pp. 1360–1361. "On the establishment of the post of president of the USSR and the introduction of amendments and supplements to the Constitution (Basic Law) of the USSR. <https://docs.cntd.ru/document/901819055> (date of access 1 September 2021).

⁷ *Ibidem*.

The president, according to the new law, was the head of state (Art. 127), elected for a five-year term, but could serve only two terms in office (127.1). With a relatively large spectrum of competences, the president had to be elected by the citizens of the USSR by direct and secret voting, but as an exception, the first election of the president of the USSR was held in an indirect form, elected by the Congress of People's Deputies (Ibidem). Mikhail Gorbachev was elected. The presidential system was introduced into the political system of the USSR, so the political forms of the state did not change (Ibidem, p. 200). It is significant to note that at this time were formed opposition parties, such as "Democratic Union", "Democratic Party of Russia", "Liberal-Democratic Party of USSR". In 1988-1989, in the country had about 50 political parties (Žukow, 2006, p. 37). At their extremes were the pro-communist "United Front of Workers" and bloc "Democratic Russia". A huge number of political parties and social organizations took anti-communist and anti-socialist positions, reflecting people's dissatisfaction, pointing out government's inability to stop economic decline and plummeting living (Ladychenko, Zabłocki, 2011, pp. 164-165)...„Difficult" economic situation and the failure of the M. Gorbachev administration to reform the economic system only increased tensions. In March 1990, elections were held to the First Congress of People's Deputies of the RFSSR. The opposition bloc "Democratic Russia" won 148 of the 1,068 seats. A significant number of deputies who did not belong to this formation were ready to cooperate with the bloc. At the same time, elections were held to local councils and to the Republican Supreme Councils. In the Baltic Republics, in Georgia, Armenia and Moldova, representatives of the national Movements gained a permanent majority. In April, Gavriil Popov was elected chairman of the Moscow City Council, and Anatoly Sobchak was elected chairman of the Leningrad City Council. On May 29, 1990, the First Congress of People's Deputies of the RFSSR elected Boris Yeltsin as chairman of Parliament of the RFSSR. Success in the election meant that democrats came to power in the RFSRR, Lithuania, Moscow and Leningrad. On June 12, 1990, with 907 votes in favour and only 13 votes against, the 1st Congress of People's Deputies of the RFSSR adopted the "Declaration on State Sovereignty of the RFSSR"⁸. In the spring and summer of 1990, other Soviet republics also adopted declarations of state sovereignty, which M. Gorbachev called the "parade of sovereignty" because the centre, as well as himself, did not want to cede power.

The socio-economic crisis, the "parade of sovereignty" and ethnic conflicts in the republics clearly indicated the need to develop and conclude a new Union treaty on the redistribution of powers between the republics and the centre. On March 17, 1991, a referendum on the further fate of the USSR was held in nine republics, including the RFSSR. Three quarters of the voters voted in favour of preserving a renewed union, and the referendum was followed by the so-called "Novo-Gariev process" - negotiations between the leaders of nine republics, including Russia, and USSR President M. Gorbachev about a new union treaty. The treaty was tentatively scheduled to be signed on 20 August 1991. This was Gorbachev's last attempt at a compromise in reaching an agreement between the union republics and the centre. On June 12, 1991, Boris Yeltsin was elected as the first president of the RSFSR, receiving 57% of the vote in the first round (Žukow, 2006, p. 52). Intentions to reform the

⁸ First Congress of People's Deputies of the RSFSR, 16 May – 22 June 1990, verbatim report. T. IV. Moscow, 1993 p. 251.

USSR forced opponents of the new federation to act and they attempted a coup on August 19, 1991. After blocking and depriving M. Gorbachev of telephone communications at his Crimean residence in Foros, a group of top officials announced the formation of the State Emergency Committee (Russian, *Государственный комитет по чрезвычайному положению/ГКЧП*), consisting of 8 people, including Vice President of USSR Grigory Yanayev, Prime Minister Viktor Pavlov, Chairman of KGB Vladimir Kryuchkov, Defence Minister Dmitry Yazov, Interior Minister Boris Pugo and others. The committee declared its intention to restore order in the state and prevent the collapse of the USSR. Accordingly, political parties, social organizations and mass movements were suspended, and rallies, demonstrations and strikes were banned. The rebels' determination was by no means supported by action. The troops brought to the streets had no clear task, besides that they did not want to fight against their own people. The rebels immediately met with opposition from the leadership of the RSFSR led by President Boris Yeltsin. In defence of democracy, tens of thousands of Moscow residents stepped forward, and in some other cities of the USSR, the residents also took to the streets. The putsch was defeated (Žukow, 2006, p. 58-59). From August 23 to September 1, 1991, Estonia, Latvia, Ukraine, Moldova, Kyrgyzstan, Azerbaijan and Uzbekistan declared independence. It became clear that a new union treaty would not be signed. An important step toward democratization became the decision on decommunization in Russia. On November 6, 1991, RSFSR President Boris Yeltsin issued a decree banning the Communist Party and the Communist Party of the RSFSR from the republic's territory⁹. It was openly admitted that “*the ruling structures of the Communist Party of the Soviet Union exercised their own dictatorship, creating at the expense of the state a wealth base for unlimited power.*” On December 8, 1991, in Belovezhskaya Pushcha, representatives of Ukraine (L. Kravchuk), Belarus (S. Shushkevich) and Russia (B. Yeltsin) adopted a declaration that “the USSR as a subject of international law and geopolitical reality ceases to exist”. At the same time, they signed the Agreement on the Establishment of the Union of Independent States. On December 25, 1991, Mikhail Gorbachev resigned from his post as president of the USSR, which marked the end of the history of the Soviet empire. The attempt at liberalization ended in failure.

The collapse of the Eastern Bloc and the USSR, according to Samuel Huntington, was one of the most important events of the Third Wave of democratization. He defined the type of transition that took place in Soviet Russia as *Transformation*. In the process of regime change, the primary role was played by the power elite (the entire Politburo), among which a group of reformers (M. Gorbachev and his closest supporters) gained leadership. After the failed attempt of liberalization of the system, the reformers in power appealed to the legitimacy of the past. On the other hand, it is significant to note the co-optation to power of representatives of the opposition. The process of transition to a democratic regime was peaceful (except of local conflicts with ethno-national background but not political) and evolutionary. The effects of Perestroika brought disappointment not only to the initiators, but also to the addressees of the corrective measures in the face of the extremely ideologized and unstable situation of the time (Ołędzka, 2014).

⁹ Decree of the President of the RSFSR of 6 November 1991, № 169, “On the activities of the CPSU and the Communist Party of the RSFSR”. <http://www.kremlin.ru/acts/bank/385> (date of access 2 August 2021).

2. Boris Yeltsin - the most important period of the democratization of Russia

After Russia became a sovereign state, various institutions were democratized, and the 1978 Constitution of Russia introduced the presidency, a bicameral parliament, and a Constitutional Tribunal. The electoral system took on the characteristics of a democratic system; the range of powers of the local government bodies was expanded (Žukow, 2006, p. 94). After the resignation of USSR President M. Gorbachev in December 1991, B. Yeltsin, the first president of the Russian Federation, officially took power. He, however, decided not to hold elections to councils at all levels and thus prevented the immediate democratization of the entire society. In many regions, former Communist Party functionaries still had real power. After establishing a consensus with the elites, Yeltsin initiated economic reforms, including shock therapy, which led to the closure of non-competitive factories, unemployment, and growing social tensions. Russia was not an exception in this regard, because there was a similar situation in all the countries of Central and Eastern Europe that began the transition in 1989-1991. The formation of Russian statehood was significantly hampered by the conflict of legislative and executive powers, strengthened by the lack of a Constitution. B. Yeltsin preferred the presidential form of government, while opposition representatives and deputies of other parties supported the parliamentary form.

The struggle for power between the parliamentary and presidential forms of government continued until the spring 1993. The parliament of the Russian Federation, headed by Ruslan Hasbulatov, increasingly interfered in executive affairs, demanding the resignation of B. Yeltsin. In April of that year, a referendum was held in which Yeltsin was supported by 58.7% of voters¹⁰. However, the confrontation continued. The opposition organized mass rallies and demonstrations. On May 1, 1993, armed clashes took place in Moscow between the opposition and the militia. Heavy fighting continued throughout the summer. On September 21, 1993, B. Yeltsin issued Decree "About Staged Constitutional Reform,"¹¹ with which he announced the dissolution of parliament and the referendum on a new constitution on December 12, 1993, as well as elections to a new bicameral parliament - the Federal Assembly (State Duma and Federation Council, in Russian, *Федеральное Собрание из двух палат: Государственная Дума и Совет Федерации*). Since the president's decree was contrary to the current Constitution, deputies rejected the legal way of carrying out reforms. On the night of September 23, 1993, the Special Congress of People's Deputies declared Yeltsin's actions a coup and appointed Vice President Aleksandr Ruckoj (who would temporarily act as president). The creation of paramilitary formations began immediately, and ammunition began to be brought to the parliament building. Attempts to resolve the situation peacefully failed. As a result, about 150 people were killed (Holubko, 2020). However, in the end, supporters of B. Yeltsin's policies achieved victory. This showed that in the Russian Federation

¹⁰ Report of the Central Commission of the All-Russian Referendum on the results of the referendum held on 25 April 1993. *Rossiyskaya Gazeta*, 6 May 1993. <https://yeltsin.ru/press/newspaper/detail3677/> (date of access 28 September 2021).

¹¹ Decree of the President of the Russian Federation of 21 September 1993, № 1400 "On the gradual constitutional reform in the Russian Federation". <http://kremlin.ru/acts/bank/4364> (date of access 29 September 2021).

there was further a clear personalization of political power or more precisely, state power (Oleđzka, 2014, pp. 136-137). In accordance with the president's decisions, elections to the Russian parliament and a referendum on a new constitution were held. On December 12, 1993, a nationwide referendum adopted the New Constitution, which set the democratic direction of the state and approved a democratic system, but with extensive presidential powers. Therefore, this system is often referred to as a "super-presidential" system. The adoption of the Constitution was of great importance for the democratization of the Russian Federation and was an important event for the further fate of the state, finally eliminated the ideologization of state power, abolished the entire system of the Soviet totalitarian regime. In addition, the Supreme Council and lower-level councils were abolished. Thus, 1993 became the year of the final institutional desovietization of Russia (Žukow, 2006, pp. 94-95). In the period 1991-1993, significant controversies grew between the regional and federal authorities. The threat of Russia's breakup intensified throughout 1992. At that time, the regions such as Tatarstan, Bashkortostan, Yakutia, Udmurtia, Novosibirsk and the Tumen stopped paying taxes to the state. Individual regional leaders proposed to turn Russia into a confederation. Under the circumstances, in September 1991, armed formations headed by General Dzhokhar Dudayev dissolved the Parliament of the Chechen-Ingush Republic and announced its separation from Russia. The Russian government did not take immediate action. Only in late 1992, when the conflict escalated, the Russian president began to deliberately protect the integrity of the state. As a result, on May 31, 1992, most of the Federation's subjects (with the exception of Tatarstan and Chechnya) signed a new federation treaty that strengthened the rights and powers of the Republics, which stemmed decentralization tendencies¹². The weakness of the federation authorities forced it to sign special bilateral treaties with federation subjects. Bilateral treaties were concluded in 1994-95 between the centre and Tatarstan¹³, Yakutia¹⁴ on special economic rights within the Federation. In addition, during this period, more than 20 treaties were concluded with national autonomies. Such a long process of creating the national-state structure of Russia was due to the fact that the legislative bodies of the republics and regions differed in legal status, level of competence, responsibility to the population. The process was limited to the redistribution of powers and revenues between the centre and the regions. The exception was the republic of Chechnya, which declared its independence from Russia in 1991. There, a regime headed by General Dzhokhar Dudayev, who was elected president of the

¹² Agreement on the delimitation of jurisdiction and powers between the federal state authorities of the Russian Federation and the authorities of the sovereign republics within the Russian Federation. Moscow, 31 March 1992. <http://constitution.garant.ru/act/federative/170280/> (date of access 12 October 2021).

¹³ Agreement between the Russian Federation and the Republic of Tatarstan of 15 February 1994 „On the delimitation of the subjects of jurisdiction and powers between the state authorities of the Russian Federation and the state authorities of the Republic of Tatarstan”. <https://base.garant.ru/8101523/> (date of access 12 October 2021).

¹⁴ Agreement between the Russian Federation and the Republic of Sakha (Yakutia) of 29 June 1995 “On the delimitation of subjects of jurisdiction and powers between the state authorities of the Russian Federation and the state authorities of the Republic of Sakha (Yakutia)” <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=EXP&n=233383#cLptPISNrscNaIR9> (date of access 12 October 2021).

republic, was solidified, which was not accepted by the Kremlin authorities, which did not recognize this and supported the pro-Russian anti-Dudaev opposition. From March to November 1994, Dzhokhar Dudayev succeeded in effectively dismantling the opposition Chechen Republic Temporary Assembly and eventually establishing his regime in the entire "Independent Republic of Ichkeria". In response, on December 11, 1994, Russian President Boris Yeltsin signed a decree to conduct a military operation in the Chechen Republic.¹⁵ On the night of December 31 of the same year, the troops launched an invasion of Chechnya's capital, Grozny. Thousands of civilians were killed after a week-long series of massive air raids and missile and artillery fire. D. Dudayev skilfully manipulated the national feelings of Chechens, portrayed Russia as the enemy of the entire Chechen nation. He managed to win the support of the previously neutral population and became a national hero. A special operation by federal troops turned into a bloody prolonged war. The hostilities caused numerous casualties among the Russian military and the civilian population of Chechnya. The war lasted until 1996-the new leadership of the self-proclaimed republic (D. Dudayev was killed in April 1996) agreed to a peace agreement¹⁶, which provided for a cessation of hostilities, the withdrawal of Russian troops from the republic's territory and the holding of elections for a Chechen president. However, peace has not been established in this republic and armed clashes continue. Despite of determined efforts, Russia has not succeeded in incorporating Chechnya into the Russian Federation. The issue of Chechnya's status, according to the agreement, was to be resolved by concluding an agreement on mutual relations no later than December 31, 2001. In January 1997, Aslan Maskhadov was elected the new president of the republics, but de facto real power belonged to field commanders. Chechnya's economy was criminalized, and the region destroyed by the war were not rebuilt. Wahhabism (a branch of Sunni Islam) was spreading rapidly in the republic. It is worth to mention that Chechnya's independence created the conditions for further conflicts in the Caucasus (Witenko, 2013, p. 223).

One of the effects of the transformation, which distinguished Russia from other Central and Eastern European countries, was the emergence of a new social stratum - "oligarchs." "Oligarch" is a representative of financial or financial-industrial groups playing a significant political and economic role, often having mass media or their own political party/formation.¹⁷ The impulse for the emergence of a new social stratum in Russia was the privatization of large state-owned enterprises, carried out in undisclosed circumstances. The most lucrative companies of the country became the objects of this privatization: Mikhail Khodorkovsky acquired Yukos, Boris Berezovsky acquired Sibneft, Vladimir Potanin and Mikhail Prokhorov acquired Norilsk Nickel. President B. Yeltsin, on the other hand, built his position as the supreme arbiter cleverly manipulating the interests of individual "clans" and "oligarchic groups". Close ties with the central government ensured the stability of these groups' survival and development. The role of patron in this arrangement fell to state

¹⁵ Decree of the President of the Russian Federation of 30 November 1994, № 2137 "On measures to restore constitutional legality and law and order on the territory of the Chechen Republic". Moscow, 1996. <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&prevDoc=102036906&backlink=1&&nd=102033381> (date of access 12 October 2021).

¹⁶ Khasavyurt agreements of 31 August 1996. *Nezavisimaya Gazeta*, N163, Moscow, 3 September 1996.

¹⁷ https://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/1074940_9 (date of access 12 October 2021).

structures, which in various ways supported and stimulated the formation of financial and industrial groups (Bartnicki, 2016, pp. 286-287).

On December 17, 1995, elections for the State Duma were held, resulting in the Communist Party taking the first place. The Communists expertly used the difficult political and economic situation to discredit the policies of the president and his team. The strongest criticism was of the economic failures of the reformers and the significant decline in living standards. In the presidential election, the main opponent for Boris Yeltsin was Gennady Zyuganov, a candidate from the Communist Party. Seeking support ahead of the upcoming elections, Boris Yeltsin began behind-the-scenes games with various political forces and the opposition, but also with oligarchs. In exchange for their help, representatives of regional and financial elites obtained extensive political and economic concessions from the president. Moreover, at this point the elites felt that they could be independent of the authorities and the president personally (Bartnicki, 2016, p. 287). The election, which was held in two rounds, ended with the victory of Boris Yeltsin¹⁸. Thus began a process of gradual transformation of the distribution of power, during which the political and economic autonomy of various interest groups, and financial oligarchs was strengthened (Bartnicki, 2016, p. 287). Financial groups had ceased to be obedient clients of the state administration and begun to dictate their own terms. “Mixed” interest groups also appeared at this time, uniting influential representatives of state structures and “sharks” of Russian business¹⁹.

In August 1999, several groups of Chechen fighters and foreign mercenaries invaded the territory of the Republic of Dagestan and declared their intention to create an Islamic State to unite Dagestan and Chechnya, resulting in fighting with the Russian army. For the new Prime Minister Vladimir Putin, the Chechen issue came to the front. In September of that year, several civilian buildings were blown up in Buynaksk, Moscow and Volgograd. Hundreds of civilians - children, women and the elderly - were victims. The Russian government, having accused Chechen militants of terrorist attacks, decided to conduct an anti-terrorist operation in the North Caucasus and sent regular troops and Interior Ministry units to Chechnya, where in late 1999, federal troops took control of most of the republic's territory. The anti-terrorist operation led to a radical change in the political situation in Russia. For the first time after the collapse of the USSR, a national consensus began to form on the basis of protecting the integrity and security of the country (Lewandowski, Mironenko, Szetinow, 2013, p. 339).

In December 1999 parliamentary elections, according to the new federal Law on the Election of Deputies to the State Duma of the Federal Assembly of the Russian Federation (June 24, 1999), the Communist Party won the majority of votes. Once again, the Communist Party of the Russian Federation won the most votes, with 24.29% of the vote, (followed by the pro-government bloc “Jedinstvo” - 23.32%, the movement “Otechestvo - Vsyia Rossiya” - 13.33%, which represented regional elites. Such parties as the Union of Right Forces (SPS), the Zhirinovskiy Bloc, and the “Yabloko” Association gained less than 9% for each)²⁰.

¹⁸ http://cikrf.ru/banners/vib_arhiv/president/1996/ (date of access 12 October 2021).

¹⁹ For more details, visit: https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/prace_5_3.pdf (date of access 12 October 2021).

²⁰ For more details, visit: http://old.cikrf.ru/banners/vib_arhiv/gosduma/1999/index.html (date of access 12 October 2021).

TOWARDS A CONCLUSION

The third term of the State Duma was more right-wing than the previous one, reflecting a shift toward stability and civil consensus (Žukow, 2006, pp. 127-128). Radicalism, extremism, opposition and revolutionary sentiments were dismissed by the overriding majority of voters. For the first time of all the years of reform, there was favourable conditions for constructive interaction between the executive and legislative branches. In the Duma, the number of deputies in opposition to the president has decreased significantly (Lewandowski, Mironenko, Szetinow, 2013, p. 341), and the rating of public confidence in the Prime Minister has risen to an unprecedented level - more than 60%²¹. On December 31, 1999, B. Yeltsin announced his voluntary early resignation from the presidential post and entrusted the performance of presidential duties to Prime Minister V. Putin. Today, in retrospect, Boris Yeltsin's presidency is assessed ambiguously, although positive assessments can be observed, negative opinions still prevail, averse to the policies he implemented. In 2000, Russia had a real chance to enter the next stage - the stage of strengthening democracy and overcoming the age-old problem of "tsar and slave." However, the gradual socio-political reform initiated by the new president V. Putin (who was elected head of state in democratic elections in 2000) showed the opposite movement - a gradual shift away from democracy began. Even when D. Medvedev was president, V. Putin remained a key and central figure in the state, serving as prime minister. The current political system of the Russian Federation is classified as authoritarianism, based on super-presidential power²² and the cult of Putin's personality. The chances of initiating a democratic transition in the near future are assessed as slim, and the scenario of such events is unimaginable.

---

²¹ For more details, visit: <https://ourcountryindata.ru/rejting-doveriya-putinu-s-1999-goda-vcziom-levada-i-fom/> (date of access 12 October 2021).

²² It should be noted that these presidential powers have not been changed since the adoption of the new Constitution of the Russian Federation under President Yeltsin.

Ева Ј. Бујвид-Курек¹
Јегалонски универзитет у Кракову
Краков (Пољска)

Артем С. Сусолиа²
Педагошки универзитет у Кракову
Краков (Пољска)

ПОЛИТИЧКИ СИСТЕМ РУСИЈЕ – ИЗМЕЂУ ДЕМОКРАТИЈЕ И АУТОРИТАРНОСТИ

(Translation *In Extenso*)

Сажетак: Главни циљ истраживања у овом раду јесте да се изврши оцена природе демократизације политичког система Русије у периоду између 1985. и 2000. године. Аутори анализирају посматрани период трансформације Русије на темељу концепта С. Хантингтона, који се сматра најадекватнијом теоријом демократизације. Аутори су покушали да пруже одговоре на следећа питања: До којих је промена дошло током процеса који је покренуо М. Горбачов, познатог као перестројка, неуспелог процеса либерализације совјетске Русије, којим је „започео“ трећи талас демократизације Руске Федерације? Друго, каква је специфичност демократизације политичког система за време председничког мандата Бориса Јељцина. И коначно, када је у Русији почело удаљавање од демократије. Те анализе се чине сасвим оправданим због чињенице да се њима могу објаснити разлози за удаљавање од демократије током председничких мандата В. Путина и формирања ауторитарне државе у Русији у 21. веку. Да би се верификовала хипотеза и дали одговори на питања која се истражују, изабрали смо класични метод за друштвене науке (метод доношења одлука, системски метод и студије случаја).

Кључне речи: Русија, демократизација, „таласи демократизације“ Самјуела Хантингтона

УВОД

„Трећи талас демократизације“ – теоријски приказ

Једна од најновијих теорија којом се објашњава процес демократизације базира се на концепту Самјуела Хантингтона. Према његовој теорији о „таласима демократизације“, коју је изнео 1991. године, демократија се шири у таласима, који долазе до различитих земаља у различитим периодима историје. Она се из тог разлога може

---

¹ ewa.bujwid_kurek@interia.pl

² susoljaartem@ukr.net

упоредити с океаном чији таласи нису постојани, који су променљиви, баш као и процес према којем се демократија шири. Истражујући низ прелаза и транзиција из недемократских режима у демократске, он сматра да „талас“ демократизације представља „низ транзиција из недемократских у демократске режиме током одређених историјских периода, и то када број тих транзиција надмаши број прелаза у супротном смеру током тог истог периода“ (Huntington, 1995, p. 26). Хантингтон тврди да успостављање демократије не води нужно њеном учвршћивању, као и да након сваког таласа демократије долази талас удаљавања од демократије. Ова теорија се чини оправданијом у поређењу с осталим теоријама о демократизацији.

Проблем који истражујемо у овом раду јесте утврђивање природе демократизације у Руској Федерацији на крају 20. века у контексту Хантингтоновог концепта. Аутори анализирају политичке трансформације и достигнућа демократизације Русије у 20. веку и покушавају да дају одговоре на питања истраживања која се односе на промене које су настале у процесу либерализације током „перестројке“, специфичност демократизације у председничком мандату Бориса Јељцина и, коначно, када је у Русији почело удаљавање од демократије. Стандардни методи у друштвеним наукама, укључујући доношење одлука, системски метод и студије случаја, коришћени су како би се верификовале хипотезе и добили одговори на питања истраживања. Предмет ове студије обрађен је кроз бројне научне радове, студије и чланке познатих политиколога, социолога и стручњака за међународне односе.

ФАЗЕ

1. Либерализација под Михаилом Горбачовим

Процес демократизације Руске Федерације започео је још током завршне фазе постојања СССР-а, који је познат под називом перестројка (рус. *Перестройка*). Након смрти Константина Черњенка 10. марта 1985. године, Михаил Горбачов је изабран за генералног секретара Централног комитета Комунистичке партије Совјетског Савеза. Након избора на ову функцију, Горбачов је покренуо свеобухватне привредне и политичке реформе како би удахнуо нови живот привреди ове земље, што је обухватало и гласност (рус. *Гласность*), односно транспарентност, „без које политичка демократија и креативност маса нису могући“ (Gorbachev, 1987, str. 30). Оваква политика грађанима је пружила право да отворено изражавају мишљење, без страха од последица, као и право приступа поузданим информацијама о прошлости и садашњости ове земље. Медији су играли важну улогу у овој политици, те су тако настајале стотине дневних новина и часописа, а и цензура је била слабија. Године 1986. промењен је начин управљања већином удружења креативних струка која су до тада функционисала (Удружење филмских радника, Удружење књижевника итд.). Почев од 4. септембра 1986. ослабила је цензура, а 25. септембра 1986. Централни комитет КПСС донео је одлуку да прекине праксу ометања емитовања бројних страних радио-станица, међу којима су били Глас Америке и ВВС. У многим редакцијама дошло је до смене главних уредника. Књижевна дела, која су раније била забрањена, од 1986. су поново почела да се штампају. У то време су настала алтернативна удружења књижевника. Часописи

Нови мир, *Аианок*, *Знамија*, *Окџабр*, дневне новине *Московске новостии*, *Арџуменџии* и *факџии*, постали су арена жестоких расправа у друштву. У њима се писало о 214 процеса које је перестројка обухватала, објављивана је истина о корупционашким аферама и пружана подршка реформском курсу (Witenko, 2013, str. 213). Сличне поруке су долазиле и са државних телевизијских канала, и то углавном у ноћним терминима, у емисијама „Поглед“, „До и после поноћи“, „600 секунди“ итд. Прва недржавна телевизијска удружења појавила су се 1987. године, нпр. НИКА-ТВ и АТВ (*Ibidem*, str. 2014). Горбачов је 1988. такође покренуо процес рехабилитације жртава Стаљиновог режима и дисидената, међу којима су били Андреј Сахаров и научници који су по повратку из изгнанства почели да играју активну улогу у друштвеним активностима. Радећи на овоме, специјално формирана комисија рехабилитовала је 844.740 људи³. Границе СССР-а не само да су постепено почеле да се отварају већ је то случај био и са капијама затвора, специјалних логора и психијатријских болница. Гласност (тачније: напори усмерени ка трансформацији) је временом прерасла у слободу говора, што је једна од темељних слобода која демократска држава гарантује човеку. У јуну 1990. године је донет Закон о штампаним и осталим масовним медијима, којим је дефинисана забрана цензуре и слобода медија⁴.

Процеси демократизације су постали незаустављиви након 19. конгреса Комунистичке партије Совјетског савеза, који је одржан у јуну и јулу 1988. Тада су народни депутати први пут слободно износили своје ставове и критиковали партијско руководство. На Горбачовљеву иницијативу, делегати су изгласали политичке реформе и измене и допуне Устава СССР-а из 1977. године. Донета је одлука да се на свим нивоима одржи другачија врста избора депутата у совјетима. Било који грађанин је могао да се кандидује. Формиран је Конгрес народних депутата СССР-а. Депутати су на тајном гласању слободно бирани на мандат од пет година. Од ових депутата бирани су чланови Врховног совјета СССР-а (рус. *Верховный Совет СССР*), односно сталног парламента. Сличне државне структуре су успостављене у совјетским републикама⁵. Ипак, трећина мандата била је гарантована члановима Комунистичке партије, а комунисти су такође задржали право да заузму и остале позиције. Борис Јељцин, Андреј Ахаров, Јуриј Афанасјев и остали заговорници радикалних реформи изабрани су у парламент, након чега су у јуну 1989. формирали демократски опозициони блок – Међурегионална посланичка група (рус. *Межрегиональная депутатская группа*). Захтевали су да се закључе нови колективни уговори, да се демократизује изборни систем, усвоји нови закон о својини, да се спроведу привредне реформе и да се из Устава СССР-а избаци члан 6. Пленум Централног комитета Комунистичке партије Совјетског Савеза је 7. фебруара изгласао да се из тог члана избаци део који

³ <https://polit.ru/article/2006/01/16/demography/> (приступљено 5. 9. 2021).

⁴ Закон СССР от 12.06.1990 г. № 1552-1 [у] *Ведомости Съезда народных депутатов СССР и Верховного Совета СССР* от 1990 г., № 26, р. 492.

⁵ Закон СССР от 1 декабря 1988 г. „Об изменениях и дополнениях Конституции (Основного Закона) СССР” и „О выборах народных депутатов СССР”, „Ведомости Верховного Совета СССР” 1988, No 46, р. 727, 729.

говори о водећој улози партије.⁶ Заправо, Комунистичка партија Совјетског Савеза је од тог тренутка изгубила монопол, чиме је у СССР-у озакоњен вишепартијски систем. У склопу политичких реформи, и то на иницијативу М. Горбачова, у марту 1990. уведена је функција председника Совјетског Савеза, како би се задржала његова водећа позиција у друштву⁷. Како су руски научници Игор Кљамкин и Лила Шевцова с разлогом истакли, увођење функције председника у политички систем СССР-а не само да је био сасвим иновативан већ је заправо био и револуционаран. Међутим, у руској природи је да једна особа буде отеловљење моћи (Kliamkin, Szewcowa, 2009, str. 199). Према новом закону, председник је био шеф државе (члан 127), биран је на мандат од пет година, а могао је да буде биран само на два мандата (127.1). Са релативно широким овлашћењима која је имао, председника су бирали грађани СССР-а на директном и тајном гласању, с тим што су изузетак били први председнички избори у СССР-у, који нису били директни, већ је председника изабрао Конгрес народних депутата (*Ibidem*). Изабрали су Михаила Горбачова. Председнички систем је уведен у политички систем СССР-а, тако да се нису промениле политичке форме државе (*Ibidem*, str. 200). Овде је важно истаћи да су у то време основане опозиционе странке, као на пример Демократска унија, Демократска партија Русије, Либерално-демократска партија Русије. У периоду 1988–1989. у земљи је деловало отприлике 50 политичких странака (Žukow, 2006, str. 37). На екстремним половима су се нашли прокомунистички Уједињени раднички фронт и блок Демократска Русија. Велики број политичких странака и друштвених организација заузео је антикомунистичке и антисоцијалистичке ставове, што је довело до незадовољства грађана и указало на неспособност владе да заустави привредни пад, док су се услови живота великом брзином погоршавали (Ladychenko, Zablocki, 2011, str. 164–165). „Тешка“ економска ситуација и неуспех администрације Михаила Горбачова у спровођењу реформе привредног система само су појачали напетости. У марту 1990. године одржани су избори за 1. конгрес народних депутата РСФСР. Од укупно 1.068 посланичких места, опозициони блок Демократска Русија освојио је 148. Приличан број депутата који нису припадали овом блоку показао је спремност да сарађује са њима. Истовремено су одржани избори за локалне совјете и за Врховне совјете република. У балтичким републикама, Грузији, Јерменији и Молдавији, представници националних покрета су на изборима добили апсолутну већину. Гаврил Попов је у априлу изабран за председника Градског већа Москве (градоначелника), а Анатолиј Собчак је изабран за председника Градског већа Лењинграда. Први Конгрес народних депутата РСФСР је 29. маја 1990. године изабрао Бориса Јељцина за председника Парламента РСФСР. Изборни успех значио је да су на власт у РСФСР, Литванију, Москву и Лењинград дошле демократе. Са 907 гласова за и 13 против, 12. јуна 1990. 1. конгрес народних депутата РСФСР усвојио је Декларацију о државном суверенитету РСФСР⁸. У про-

⁶ Закон СССР от 14.03.1990 г. s. 1360–1: Об учреждении поста-президента СССР и внесении изменений и дополнений в конституцию (основной закон) СССР. <https://docs.cntd.ru/document/901819055> (pristupljeno 01. 9. 2021).

⁷ *Ibidem*.

⁸ Первый Съезд народных депутатов РСФСР, 16 мая — 22 июня 1990 года: стенографический отчет. Т. IV. Москва 1993 с. 251.

леће и лето 1990. године, остале совјетске републике су такође усвојиле декларације о државном суверенитету, што је М. Горбачов назвао „парадом суверенитета“ због тога што снаге центра, као и он сам, нису желели да препусте власт.

Друштвено-економска криза, „парада суверенитета“ и етнички сукоби у републикама били су јасан показатељ постојања потребе да се сачини и закључи нови споразум о заједници, којим би била направљена прерасподела власти између република и центра. Дана 17. марта 1991. године у девет република, укључујући и РСФСР, одржан је референдум о даљој судбини СССР-а. 3/4 бирача је гласало за очување обновљене заједнице, а након тога је дошао тзв. Новогаријевски процес, односно преговори о новом споразуму о заједници, који су вођени између лидера девет република, укључујући и Русију, и председника СССР-а Михаила Горбачова. Потписивање споразума је оквирно било заказано за 20. август 1991. Ово је био Горбачовљев последњи покушај да путем компромиса постигне споразум између република које чине унију и централне републике. Борис Јељцин је 12. јуна 1991. године изабран за првог председника РСФСР, пошто је за њега у првом кругу гласало 57% бирача (Žukow, 2006, str. 52). Намера да се реформише СССР навела је противнике нове федерације да делају, те су тако 19. августа 1991. покушали да изведу државни удар. М. Горбачов је задржан у својој резиденцији у Форосу, на Криму, а такође му је ускраћена телефонска комуникација, након чега је група водећих званичника објавила да је основан Државни комитет за ванредно стање (рус. *Государственный комитет по чрезвычайному положению* – ГКЧП), који се састојао од осам чланова, а међу њима су били потпредседник СССР-а Григориј Јанајев, директор КГБ-а Владимир Крјучков, министар одбране Дмитриј Јазов, министар унутрашњих послова Борис Пуго и други. Комитет је обзнанио своју намеру да у државу поново уведе ред и да спречи распад СССР-а. Сходно томе, политичке странке, друштвене организације и масовни покрети су морали да обуставе активности, а протести, демонстрације и штрајкови су били забрањени. Одлучност побуњеника није нашла одраз у њиховим делима. Снаге које су изведене на улице нису имале јасне задатке, а осим тога нису желеле да туку сопствени народ. Побуњеници су се одмах састали с опозиционим странкама из вођства РСФСР, које је предводио председник Борис Јељцин. У жељи да одбране демократију, десетине хиљада Московљана су изашле на улице, што се догодило и на улицама неких других градова СССР-а. Пуч је пропао (Žukow, 2006, str. 58–59). Од 23. августа до 1. септембра 1991. године, Естонија, Летонија, Украјина, Молдавија, Киргистан, Азербејџан и Узбекистан су прогласили независност. Постало је јасно да споразум о новој унији неће бити потписан. Важан корак у правцу демократизације је постала одлука о декомунизацији у Русији. Председник РСФСР Борис Јељцин је 6. новембра 1991. донео указ којим је забранио деловање Комунистичке партије и деловање Комунистичке партије РСФСР на територији ове републике⁹. Отворено је признато да су „владајуће структуре Комунистичке партије Совјетског Савеза поступале диктаторски и тиме на рачун државе гомилали богатство које им је омогућило да стекну неограничену моћ“. У парку природе Беловежскаја пушча представници

⁹ Указ Президента РСФСР от 06.11.1991 г. № 169 „О деятельности КПСС и КП Р СФСР“ <http://www.kremlin.ru/acts/bank/385> (приступљено 2. 8. 2021).

Украјине (Л. Кравчук), Белорусије (С. Шушкевич) и Русије (Б. Јељцин) 8. децембра 1991. усвојили су декларацију према којој „СССР, као субјект међународног права и геополитичке реалности, престаје да постоји“. Истовремено су потписали и Споразум о стварању Заједнице Независних Држава. Михаил Горбачов је 25. децембра 1991. поднео оставку на место председника СССР-а, што је означило завршетак историје совјетске империје. Покушај либерализације се неуспешно завршио.

Према мишљењу Самјуела Хантингтона, распад Источног блока и СССР-а био је један од најзначајнијих догађаја у трећем таласу демократизације. Он је врсту транзиције која се догодила у совјетској Русији дефинисао као *трансформацију*. У процесу смене режима, кључну улогу је одиграла политичка елита (целокупан Политбиро), међу којима се као лидерска наметнула група реформатора, од којих је један био и М. Горбачов, као и људи из његовог најближег окружења. Након неуспелог покушаја либерализације система, реформатори који су били на власти позивали су се на легитимитет из прошлости. С друге стране, важно је нагласити да су кооптирала и у органе увели представнике опозиције. Процес транзиције у демократски режим био је миран (с изузетком локалних сукоба етничко-националне, али не и политичке, позадине) и еволутиван. Ефекти перестројке су донели разочарање не само њеним иницијаторима већ и онима на које су примењиване корективне мере у околностима снажне идеологизованости и нестабилне ситуације тог доба (Oleđzka, 2014).

2. Борис Јељцин – најзначајнији период у демократизацији Русије

Пошто је постала демократска држава, многе институције у Русији су биле демократизоване, а Уставом Русије из 1978. уведени су: председничка функција, дводомни парламент и Уставни суд. Изборни систем је попримио особине демократског система, уз дата шира овлашћења владиним телима (Żukow, 2006, str. 94). Након оставке председника СССР-а Михаила Горбачова у децембру 1991. године, Б. Јељцин, први председник Руске Федерације, и званично је дошао на власт. Међутим, он је ипак одлучио да не одржи изборе за совјете на свим нивоима, чиме је спречио брзу демократизацију целог друштва. У многим областима, функционери некадашње Комунистичке партије су и даље имали реалну моћ. Након постизања консензуса са друштвеним елитама, Јељцин је отпочео привредне реформе, које су подразумевале и шок терапију, што је довело до затварања неконкурентних фабрика, незапослености и све јачих тензија у друштву. Русија у том смислу није била изузетак, а слична ситуација била је у свим земљама Централне и Источне Европе које су транзицију почеле 1989–1991. На успостављање руске државности значајно се негативно одразио сукоб законодавних и извршних власти, чему су додатно допринеле мањкавости Устава. Б. Јељцин је више био за председнички тип владања, док су представници опозиције и депутати из других странака подражавали парламентарни начин владања.

Борба за власт између парламентарног и председничког типа владања наставила се до пролећа 1993. Парламент Руске федерације, на челу са Русланом Хасбулатовим, све више се мешао у питања извршне власти, захтевајући оставку Б. Јељцина. У априлу те године одржан је референдум, на којем је Јељцин добио подршку 58.7%

бирача¹⁰. Но, сукоб се наставио. Опозиција је организовала масовне скупове и демонстрације. Првог маја 1993. у Москви је дошло до оружаних сукоба између симпатизера опозиције и милиције. Жестоки сукоби су се наставили током целог лета. Б. Јељцин је 21. септембра 1993. донео Указ о уставној реформи у етапама¹¹, чиме је најавио распуштање парламента и референдум о новом уставу (12. децембар 1993), као и изборе за нови дводомни парламент (Државна дума и Савет Федерације [рус. *Федеральное Собрание из двух палат: Государственная Дума и Совет Федерации*]). Како је председнички указ био у супротности са тадашњим Уставом, депутати нису прихватили правно засновани начин спровођења реформи. У ноћи 23. септембра 1993. године, ванредни Конгрес народних депутата је прогласио Јељциново деловање државним ударом и поставило потпредседника Александра Руцкоја да привремено обавља дужност председника. Стварање паравојних јединица је почело одмах, а у зграду парламента почели су да уносе муницију. Покушаји да се ситуација разреши мирним путем су се показали неуспешнима. У сукобима је живот изгубило 150 људи (Нолубко, 2020). Ипак, присталице политике Б. Јељцина су на крају однеле победу. Ови догађаји су показали да је у Руској Федерацији и даље постојало јасно повезивање одређене личности с политичком моћи или, још прецизније, с државном моћи (Олџзка, 2014, стр. 136–137). Сходно одлукама председника, одржани су избори за руски парламент и референдум о новом уставу. На референдуму одржаном у целој држави 12. децембра 1993. године изгласано је доношење новог Устава, којим је утврђен демократски пут земље и усвојен демократски систем, али је ипак председнику давао широка овлашћења. Овај систем се из тог разлога често назива супер-президентијализмом. Усвајање Устава било је од великог значаја у демократизацији Руске Федерације и представљало је прекретницу за даљу судбину државе. Уставом је дефинитивно укинута идеологизација државне власти, укинут је целокупни систем совјетског тоталитарног режима. Поред тога, укинут је Врховни совјет, као и совјети нижих нивоа. Из тог разлога се 1993. сматра годином коначне институционалне десовјетизације Русије (Žukow, 2006, стр. 94–95). У раздобљу 1991–1993. године нарастала су неслагања између регионалних и федералних власти. Претња да ће се распасти Русија била је знатно јача током 1992. У то време су области као што су нпр. Татарстан, Башкортостан, Јакутија, Удмуртија, Новосибирск и Тјумен престале да плаћају порезе држави. Лидери појединих области су предлагали да Русија постане конфедерација. У оваквим околностима, оружане формације, на челу с генералом Џохаром Дудајевим, у септембру 1991. распустиле су Чеченско-Ингушку Републику и прогласиле отцепљење од Русије. Руска влада није моментално предузела кораке. Тек када је крајем 1992. конфликт ескалирао, председник Русије је почео да предузима мере у циљу заштите интегритета државе. То је довело до тога да је већина чланица Федерације (с изузетком Татарстана и Чеченије) 31. маја потписала нови споразум

¹⁰ Сообщение Центральной комиссии всероссийского референдума об итогах референдума, состоявшегося 25 апреля 1993 года // *Российская газета*. 1993. 6 мая <https://yeltsin.ru/press/newspaper/detail3677/> (приступљено 28. 9. 2021).

¹¹ Сообщение Центральной комиссии всероссийского референдума об итогах референдума, состоявшегося 25 апреля 1993 года // *Российская газета*. 1993. 6 мая <https://yeltsin.ru/press/newspaper/detail3677/> (приступљено 28. 9. 2021).

о федерацији, чиме су дата већа права републикама, што је било последица тежњи ка децентрализацији.¹² Слабост федералних власти приморала их је на потписивање билатералних споразума са субјектима федерације. Билатералним споразумима закљученим током 1994–95. између централне републике и Татарстана¹³, Јакутије,¹⁴ дефинисана су специјална привредна права унутар Федерације. Током истог овог периода, више од 20 споразума је закључено са националним аутономијама. Овако дуг процес стварања националне и државне структуре Русије био је условљен чињеницом да су законодавна тела република и региона имала различите статус, делокруге, одговорност према становништву. Процес је био ограничен на прерасподелу власти и прихода између централне републике и области. Изузетак је била Чеченска Република, која је независност, тј. отцепљење од Русије прогласила 1991. године. У њој је режим на челу са генералом Џохаром Дудајевим, као изабраним председником републике, био изузетно јак, што власти у Кремљу нису прихватале, па су тако своју подршку дале проруској опозицији Дудајеву. Од марта до новембра 1994. године, Џохар Дудајев је постигао ефикасан успех у расформирању опозиционе Привремене скупштине Чеченске Републике, да би напослетку свој режим успоставио на целој територији тзв. Независне Републике Ичкерије. Реагујући на ово, руски председник Борис Јељцин је 11. децембра 1994. потписао указ о спровођењу војне операције у Чеченској Републици.¹⁵ У ноћи 31. децембра исте године, војне снаге су покренуле инвазију на главни град Чеченије, Грозни. Током интензивних ваздушних напада који су трајали недељу дана, од пројектила и артиљеријске ватре су погинуле хиљаде цивила. Џ. Дудајев је вешто манипулисао националним осећањима Чечена, описујући Русију као непријатеља целог чеченског народа. Пошло му је за руком да стекне подршку претходно неутралног становништва, па је постао национални херој. Специјална операција федералних војних снага претворила се у крвави и дуготрајни рат. У оружаним сукобима био је рањен велики број руских војника, али и чеченског цивилног становништва. Рат је трајао до 1996. године, када је ново руководство самопроглашене републике

¹² Договор о разграничени предметов ведения и полномочий между федеральными органами государственной власти Российской Федерации и органами власти суверенных республик в составе Российской Федерации (Москва, 31 марта 1992 г.) <http://constitution.garant.ru/act/federative/170280/> (приступљено 12. 10. 2021).

¹³ Договор между Российской Федерацией и Республикой Татарстан от 15 февраля 1994 „О разграничении предметов ведения и полномочий между органами государственной власти Российской Федерации и органами государственной власти Республики Татарстан” <https://base.garant.ru/8101523/> (приступљено 12. 10. 2021).

¹⁴ Договор между Российской Федерацией и Республикой Саха (Якутия) от 29.06.1995 „О разграничении предметов ведения и полномочий между органами государственной власти Российской Федерации и органами государственной власти Республики Саха (Якутия)” <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=EXP&n=233383#cLptPLSNrscNaIR9> (приступљено 12. 10. 2021).

¹⁵ Указ Президента Российской Федерации от 30 ноября 1994 года N 2137 „О мероприятиях по восстановлению конституционной законности и правопорядка на территории Чеченской Республики” Москва, 1996 <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&prevDoc=102036906&backlink=1&&nd=102033381> (приступљено 12. 10. 2021).

(Ц. Дудајев погинуо је у априлу 1996) прихватило потписивање мировног споразума¹⁶, чиме су обустављени ратни сукоби, док су се руске војне снаге повукле с територије ове републике, а такође су одржани избори за председника Чеченије. Ипак, мир у републици није успостављен, а оружани сукоби су настављени. Упркос одлучним напорима, Русија није успела да Чеченију учини делом Руске Федерације. Питање статуса Чеченије, сагласно овом споразуму, требало је да буде решено закључењем уговора о узајамним односима, најкасније 31. децембра 2001. Аслан Масхадов је у јануару 1997. изабран за новог председника Чеченске Републике Ичкерије, али је власт *de facto* била у рукама високих официра са ратишта. Привреда Чеченије била је сасвим криминализована, а делови земље који су били уништени у ратним дејствима нису обнављани. Вахабизам (врста сунитског ислама) почео је рапидно да се шири у овој републици. Овде је од значаја поменути да је чеченска независност створила услове за нове конфликте на Кавказу (Witenko, 2013, str. 223).

Један од ефеката ове трансформације, која разликује Русију од осталих средњо-европских и источноевропских земаља, јесте настанак новог друштвеног слоја, тзв. олигарха. Олигарх је представник финансијских или финансијско-индустијских група који има значајну политичку и економску улогу, а често у свом власништву има средства масовног информисања или сопствене политичке странке/формације.¹⁷ Замајац за настанак новог друштвеног слоја у Русији дала је приватизација великих државних предузећа, која је спроведена под никад обелодањеним условима. Фирме са најуспешнијим пословањем у држави постале су предмет приватизације: Михаил Ходоровски купио је „Јукос“, Борис Березовски је купио „Сибнефт“, а Владимир Потањин и Михаил Прохоров купили су компанију „Норникел“ (*Norilsk Nickel*). С друге стране, председник Јељцин гради своју позицију као врховног арбитра, лукаво манипулишући интересима појединачних „кланова“ и „група олигарха“. Блиске везе са централном владом осигурале су стабилан наставак постојања и раст ових група. Улога покровитеља оваквих аранжмана припала је државним структурама, које су на различите начине подржавале и подстицале формирање финансијских и индустријских група (Bartnicki, 2016, str. 286–287).

Избори за Државну думу одржани су 17. децембра 1995, а Комунистичка партија је на њима освојила највише гласова. Комунисти су за дискредитовање политике председника и његових сарадника вешто искористили тешку политичку и економску ситуацију. Најоштрије су критиковали привредне неуспехе реформатора и знатно погоршање животног стандарда. Главни противкандидат Борису Јељцину на председничким изборима био је Генадиј Зјуганов, кандидат Комунистичке партије. Тражећи подршку за предстојеће изборе, Борис Јељцин је ушао у закулисне игре са различитим политичким снагама и опозицијом, али и са олигарсима. Као противуслугу за своју подршку, представници обласних и финансијских елита су од председника тражили знатне политичке и економске уступке. Осим тога, елите су у овом тренутку већ осећале да могу постати независне од власти и председника лично (Bartnicki, 2016,

¹⁶ Хасавјуртовские соглашения от 31 августа 1996 г. Независимая газета, N163, Москва 3 сентября 1996.

¹⁷ https://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/1074940_9 (приступљено 12. 10. 2021).

str. 287). Избори, одржани у два круга, завршили су се победом Бориса Јељцина¹⁸. Овим је почео процес постепене трансформације расподеле власти, током којег су политичка и економска аутономија појединих интересних група, али и финансијских олигарха, ојачале (Bartnicki, 2016, str. 287). Финансијске групе отказале су послушност својим клијентима из државне управе и почеле да диктирају своје услове. Отприлике у ово време су се појавиле и „мешовите“ интересне групе, које су окупиле утицајне представнике државних структура и „најјаче играче“ руског бизниса¹⁹.

У августу 1999, неколико група чеченских бораца и страних плаћеника извршили су инвазију на територију Републике Дагестан и објавили своју намеру да формирају исламску државу чиме би се ујединиле Дагестан и Чеченија, што је довело до оштрих размирица у руској војсци. За новог премијера Владимира Путина, чеченско питање је постало приоритетно. У септембру те године, у ваздух је дигнуто неколико цивилних зграда у Бујнакску, Москви и Волгодонску. Погинуле су стотине цивила, међу њима деце, жена и старих. Руска влада је за терористичке нападе оптужила чеченске милитанте, па је донела одлуку о спровођењу противтерористичке операције на северном Кавказу. Редовне јединице Министарства унутрашњих послова су послате у Чеченију крајем 1999. како би преузеле контролу над највећим делом ове републике. Противтерористичка операција довела је до радикалне промене политичке ситуације у Русији. Први пут након распада СССР-а почео је да се формира национални консензус базиран на заштити интегритета и безбедности државе (Lewandowski, Mironenko, Szetinow, 2013, str. 339).

На парламентарним изборима 1999, који су расписани на основу новог федералног Закона о избору депутата за Државну думу Федералне скупштине Руске Федерације (24. јун 1999), Комунистичка партија освојила је највећи број гласова, односно 24,29% од укупног броја изашлих. Иза њих су били провладин блок Јединство са 26,32% и покрет „Отаџбина – сва Русија“ (рус. *Отечество – Вся Россия*), који је представљао регионалне елите и освојио 13,33% гласова. Странке: Савез десних снага (рус. *Союз правых сил*), блок Жириновског и Јаблоко појединачно су освојиле мање од 9% гласова²⁰.

ЗАКЉУЧАК

Трећи сазив Државне думе био је више десничарски настројен него претходни, што је довело до заокрета према стабилности и грађанском консензусу (Żukow, 2006, str. 127–128). Радикализам, екстремизам, опозиција и револуционарна осећања су одбачени од огромне већине гласачког тела. Први пут током свих година реформи стекли су се повољни услови за конструктивну интеракцију између извршних и законодавних органа власти. У Думи је број депутата који су били опозиција председнику значајно смањен (Lewandowski, Mironenko, Szetinow, 2013, str. 341), а рејтинг

¹⁸ http://cikrf.ru/banners/vib_arhiv/president/1996/ (приступљено 12. 10. 2021).

¹⁹ Више на: https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/prace_5_3.pdf (приступљено 12. 10. 2021).

²⁰ Више на: http://old.cikrf.ru/banners/vib_arhiv/gosduma/1999/index.html (приступљено 12. 10. 2021).

поверења јавности у премијера достигао је дотад незабележен ниво, више од 60%²¹. Борис Јељцин је 31. децембра 1999. објавио да својом вољом пре истека мандата подноси оставку на место председника, а своје председничке дужности је поверио премијеру В. Путину. Када се данас осврнемо на те догађаје, подељена су мишљења о начину на који је Борис Јељцин вршио своје председничке дужности, иако ипак преовлађују негативна мишљења у погледу политика које је спроводио. Русија је 2000. године имала реалну прилику да уђе у наредну етапу – етапу јачања демократије и превазилажења давнашњег проблема „цара и роба“. Међутим, постепене друштвено-политичке реформе које је покренуо нови председник В. Путин (који је за шефа државе изабран 2000. на демократским изборима), показале су супротна кретања, тј. почело је постепено удаљавање од демократије. Чак и када је Д. Медведев био председник, В. Путин, док је био на дужности премијера, остао је кључна и централна фигура у држави. Тренутни политички систем у Руској Федерацији се одређује као ауторитаран, и то на бази суперпрезиденцијализма²² и култа Путинове личности. Могућности за покретање демократске транзиције у блиској будућности се процењују као веома мале, а сценарио таквих догађаја је незамислив.

REFERENCES / ЛИТЕРАТУРА

- Agreement between the Russian Federation and the Republic of Tatarstan of 15 February 1994. “On the delimitation of the subjects of jurisdiction and powers between the state authorities of the Russian Federation and the state authorities of the Republic of Tatarstan”. Available at <https://base.garant.ru/8101523/> (date of access 12 October 2021). [In Russian]
- Agreement between the Russian Federation and the Republic of Sakha (Yakutia) of 29 June 1995 “On the delimitation of subjects of jurisdiction and powers between the state authorities of the Russian Federation and the state authorities of the Republic of Sakha (Yakutia)”. Available at <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=-doc&base=EXP&n=233383> (date of access 12 October 2021). [In Russian]
- Agreement on the delimitation of jurisdiction and powers between the federal state authorities of the Russian Federation and the authorities of the sovereign republics within the Russian Federation. Moscow, 31 March 1992. Available at <http://constitution.garant.ru/act/federative/170280/> (date of access 12 October 2021). [In Russian]
- Bartnicki, A. (2016). *Organization of the space of power by Boris Yeltsin and Vladimir Putin*. [In Polish]
- Constitution of the Russian Federation (adopted in a nationwide referendum on December 12, 1993) Тłum. Andrzej Kubik. Warsaw, 2000.

²¹ Више на: http://old.cikrf.ru/banners/vib_arhiv/gosduma/1999/index.html (приступљено 12. 10. 2021).

²² Треба напоменути да ова председничка овлашћења нису мењана од усвајања новог Устава Руске Федерације, још у време председника Јељцина.

- Declaration on State Sovereignty of the RSFSR of 12 June 1990. *Bulletin of the Congress of People's Deputies of the Russian Federation and the Supreme Council of the Russian Federation*. Moscow, 1990. № 2. [In Russian]
- Decree of the CEC of the Russian Federation № 61/467-8 of 24 September 2021 "On establishing the general results of the elections of deputies". [In Russian]
- Decree of the President of the RSFSR of 6 November 1991, № 169 "On the activities of the CPSU and the Communist Party of the RSFSR". Available at <http://www.kremlin.ru/acts/bank/385> (date of access 5 September 2021). [In Russian]
- Decree of the President of the RSFSR of 6 November 1991, № 171 "On the reorganization of the Government of the RSFSR". Available at <http://kremlin.ru/acts/bank/381> (date of access 29 September 2021). [In Russian]
- Decree of the President of the Russian Federation of 21 September 1993, № 1400 "On the gradual constitutional reform in the Russian Federation". Available at <http://kremlin.ru/acts/bank/4364> (date of access 29 September 2021). [In Russian]
- Decree of the President of the Russian Federation of 30 November 1994, № 2137 "On measures to restore constitutional legality and law and order on the territory of the Chechen Republic". Moscow, 1996. Available at <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&prevDoc=102036906&backlink=1&&nd=102033381> (date of access 12 October 2021). [In Russian]
- Decree of the President of the Russian Federation of 7 March 1996, № 337 "On the implementation of the constitutional rights of citizens to land". Available at <http://www.kremlin.ru/acts/bank/8997> (date of access 12 October 2021). [In Russian]
- Decree of the President of the Russian Federation of 31 December 1999, № 1761. *On the exercise of the powers of the President of the Russian Federation*. Available at <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&firstDoc=1&lastDoc=1&nd=102063835> (date of access 12 October 2021). [In Russian]
- Federal Law of 5 August 2000, № 113-FZ "On the procedure for the formation of the Federation Council of the Federal Assembly of the Russian Federation". Available at http://www.cikrf.ru/law/federal_law/zakon_113fz.html (date of access 25 November 2021). [In Russian]
- Federal Law № 67-FZ "On the Basic Guarantees of Electoral Rights and the Right to Participate in a Referendum of Citizens of the Russian Federation" of 12 June 2002. Available at http://cikrf.ru/law/federal_law/zakon_02_67fz_n/zakon_02_67_full.html (date of access 25 November 2021). [In Russian]
- First Congress of People's Deputies of the RSFSR, 16 May – 22 June 1990: verbatim report. T.IV. Moscow, 1993. [In Russian]
- Gorbachev, M. *Selected speeches and articles*. T3 Moscow, 1987. [In Polish]
- Hołubko, W. (2020) Transformation of the administration of post-Soviet states: from totalitarianism to European standards, *Roczniki administracji Roczniki Administracji i Prawa* 3(XX), | Sosnowiec, 19-36. [In Polish]
- Huntington, S. (1995). *The Third Wave. Democratization in the Late 20th Century*. Przeł. A. Dziurdzik. Warsaw, 1995. [In Polish]
- Khasavyurt Agreement of 31 August 1996. *Nezavisimaya Gazeta*, N163, Moscow, 3 September 1996. [In Russian]

- Kliamkin, I., Szewcowa, L. (2009). *This almighty and powerless government. Evolution of the political system in post-communist Russia*. Moscow, 1999, p. 11 [w] A. Bartnicki Mikhail Gorbachev - president of a failing state. *Miscellanea historico-iuridica*, vol. VII Białystok [In Polish]
- Ladychenko, T., Zabłocki, Y. (2011). *World History*. Kiev. [In Polish]
- Law of the USSR of 12 June 1990, № 1552-I [in] *Gazette of the Congress of People's Deputies of the USSR and the Supreme Soviet of the USSR* from 1990, № 26, Art. 492. [In Russian]
- Law of the USSR of 1 December 1988. "On amendments and supplements to the Constitution (Basic Law) of the USSR" and "On the election of people's deputies of the USSR", "Bulletin of the Supreme Soviet of the Soviet Union" 1988, No 46, p. 727, 729. [In Russian]
- Law of the USSR of 14 March 1990b, pp. 1360–1361 "On the establishment of the post of president of the USSR and the introduction of amendments and supplements to the Constitution (Basic Law) of the USSR". [In Russian]
- Lewandowski, A., Mironenko, S., Szetinow, Y. (2013). *History of Russia. Twentieth and the Beginning of the 21st Century*. Moscow. [In Polish]
- Olędzka, J. (2014). Modern Russia 1991–2011, *Humanities and Social Sciences HSS*, vol. XIX, 21 (1), 131–143. [In Polish]
- Report of the Central Commission of the All-Russian Referendum on the results of the referendum held on 25 April 1993. *Rossiyskaya Gazeta*, 6 May 1993. [In Russian] <https://yeltsin.ru/press/newspaper/detail3677/> (date of access 29 September 2021).
- Resolution of the Central Election Commission of the Russian Federation of 7 March 2008, № 104/777-5. Moscow. "On the results of the election of the President of the Russian Federation". <https://rg.ru/2008/03/08/cik-president-dok.html> (date of access 30 November 2021). [In Russian]
- Żukow, W. (2006). *Recent History of Russia 1985–2005* Sankt-Petersburg. [In Polish]

Interent Sources

- <https://bigenc.ru/ethnology/text/5550736> (date of access 31 August 2021).
- <https://polit.ru/article/2006/01/16/demography/> (date of access 5 September 2021).
- <http://revolucia.ru/nmppr.htm> (date of access 5 September 2021).
- http://history4you.ru/lessons/ussr-crisis/show-lesson/ /asset_publisher/sqcu6oPUQ1B7/content/id/22015 (date of access 1 September 2021).
- Results of the elections to the Duma of the 1st convocation on 12 December 1993 <http://www.politika.su/fs/gd1rezv.html> (date of access 12 October 2021).
- <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=EXP&n=233383#cLpt-PLSNrscNaIR9> (date of access 12 October 2021).
- Wywiad prasowy S.Filatowa <https://lenta.ru/articles/2015/10/13/filatov/> (date of access 12 October 2021).
- http://history4you.ru/lessons/ussr-crisis/show-lesson//asset_publisher/sqcu6oPUQ1B7/content/id/22015 (date of access 1 September 2021).
- <http://www.olegmozor.ru/krasnie1.html> (date of access 12 October 2021).
- <https://www.kommersant.ru/doc/2936419> (date of access 12 October 2021).

- <https://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/1074940> (date of access 12 October 2021).
- <https://archive.org/details/russias1996presi00mcfa> (date of access 12 October 2021).
- http://old.cikrf.ru/banners/vib_arhiv/gosduma/1999/index.html (date of access 12 October 2021).
- https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/prace_5_3.pdf (date of access 12 October 2021).
- http://cikrf.ru/banners/vib_arhiv/president/1996/ (date of access 12 October 2021).
- http://old.cikrf.ru/banners/vib_arhiv/gosduma/1999/index.html (date of access 12 October 2021).
- <https://ourcountryindata.ru/rejting-doveriya-putinu-s-1999-goda-vcziom-levada-i-fom/> (date of access 12 October 2021).
- http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_31312/0a619ea33089ab7fb7b552cf984dcedde271ba40/ (date of access 25 November 2021).
- <https://aif.ru/dontknows/eternal/1217664> (date of access 25 November 2021).
- https://royallib.com/book/putin_vladimir/rossiya_na_rubege_tisyacheletiy.html (date of access 15 November 2021).
- <https://tass.ru/info/4789797> (date of access 15 November 2021).
- http://cikrf.ru/banners/vib_arhiv/president/2000/ (date of access 15 November 2021).
- <http://sfo.gov.ru/polpred/polpred/doc5/> (date of access 15 November 2021).
- https://constitution.garant.ru/region/cons_chech/ (date of access 27 November 2021).
- <https://web.archive.org/web/20080916180552/http://chechnya.gov.ru/page.php?r=105> (date of access 27 November 2021).
- <https://www.kommersant.ru/doc/997903> (date of access 27 November 2021).
- <https://web.archive.org/web/20090419152604/http://top.rbc.ru/politics/16/04/2009/294758.shtml> (date of access 27 November 2021).
- <https://www.kommersant.ru/doc/2453673> (date of access 27 November 2021).
- <https://akudrin.ru/uploads/attachments/file/11/kudrin-1.pdf> (date of access 25 November 2021).
- https://www.gks.ru/free_doc/new_site/business/prom/ind_prom_okved.htm (date of access 25 November 2021).
- <https://cyberleninka.ru/article/n/rossiya-na-mirovom-rynke-vooruzheniy-v-nachale-xxi-v> (date of access 25 November 2021).
- <https://www.kommersant.ru/doc/4302515> (date of access 25 November 2021).
- http://cikrf.ru/banners/vib_arhiv/president/2004/ (date of access 25 November 2021).
- <https://rg.ru/2004/12/01/gubernatori.html> (date of access 25 November 2021).
- https://freedomhouse.org/sites/default/files/inline_images/2005.pdf (date of access 14 January 2022).
- <https://web.archive.org/web/20061105125847/http://www.edinros.ru/news.html?id=114108> (date of access 25 November 2021).
- https://web.archive.org/web/20061127153021/http://www.rsf.org/article.php3?id_article=17476 (date of access 25 November 2021).
- <https://rg.ru/2006/06/06/svoboda.html> (date of access 25 November 2021).
- <https://web.archive.org/web/20090607100340/http://www.rsf.org/en-classement794-2008.html> (date of access 25 November 2021).
- <https://aif.ru/dontknows/eternal/1217664> (date of access 25 November 2021).

- <https://www.currenttime.tv/a/putin-team-2000/29132417.html> (date of access 25 November 2021).
- https://www.bbc.com/russian/multimedia/2014/12/141229_putin_home_town_ivshina (date of access 25 November 2021).
- <https://aif.ru/politics/world/35455> (date of access 25 November 2021).
- <https://web.archive.org/web/20080125101929/http://www.inosmi.ru/stories/01/05/29/2996/239054.html> (date of access 25 November 2021).
- http://www.gks.ru/free_doc/new_site/business/prom/ind_prom_okved.htm (date of access 25 November 2021).
- https://web.archive.org/web/20060715183735/http://www.gks.ru/free_doc/2006/b06_11/07-01.htm (date of access 25 November 2021).
- <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?end=2020&locale=ru&locations=RU&start=1994&view=chart> (date of access 30 November 2021).
- <https://ourcountryindata.ru/rejting-doveriya-putinu-s-1999-goda-vcziom-levada-i-fom/> (date of access 30 November 2021).
- http://duma11.ru/history_index.php3 (date of access 30 November 2021).
- <https://www.youtube.com/watch?v=y0v7001OW4Q> (date of access 30 November 2021).
- <https://freedomhouse.org/> (date of access 22-05-21).
- <https://freedomhouse.org/reports/nations-transit/nations-transit-methodology> (date of access 20 August 2021).
- <https://freedomhouse.org/reports/freedom-world/freedom-world-research-methodology> (date of access 20 August 2021).
- <https://www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2020/> (date of access 20 August 2021).
- <https://www.bti-project.org/en/home.html> (date of access 20 August 2021).
- Kroniki historyczne z Nikolajem Svanidze 1992 Gaidar Reformy*
https://www.youtube.com/watch?v=dG-_t9Zeek8 (date of access 29 September 2021).